

JUHA HÄMÄLÄINEN – JUHA PARKKINEN – SAULI PUUKARI

Onko kasvatusala kadottamassa asiantuntijuutensa perustan?

Kysymme tässä puheenvuorossa, onko kasvatuksen asiantuntijuuden perusta hukassa – ja oikeastaan väitämme, että hukassa on. Kasvatuksen asiantuntijuuden harhateille ajautumisen pääsyynä pidämme kasvatusajattelun pinnallistumista. Tämä johtuu alan koulutuksen ja tutkimuksen etääntymisestä filosofisesta katsannosta sekä takertumisesta paljolti toissijaisiin aiheisiin alan perusteita koskevien pääkysymysten sijaan. Ajallemme tunnusomaisella sirpaloituneella käsityksellä kasvatuksesta ja alan asiantuntijuudesta on luonnollisesti syynsä ja seurauksensa. Kasvatus on liian tärkeä elämänalue hukattavaksi.

Yhteiskunnalliseen keskusteluun tarvitaan pedagogista näkökulmaa

Ihmiskunnan suuret ajattelijat ovat ymmärtäneet kasvatuksen perustavanlaatuisen merkityksen yhteiskunnan kehityksessä. Nykypäivän yhteiskunnallisessa keskustelussa pedagoginen näkökulma on kuitenkin jäänyt taka-alalle ja korvautunut taloudellisella ja hallinnollisella puheella. Pedagogisen perspektiivin heikentymisen seurauksena keskustelu yhteiskunnan haasteista ja kehityssuunnista on pinnallistunut.

Kasvatusfilosofisen lähestymistavan hämärtymiseen on osaltaan vaikuttanut akateemisen kasvatustutkimuksen etääntyminen pedagogisista peruskysymyksistä ja suuntautuminen mitä moninaisempaan ratkaisukeskeiseen sirpaltetiedon tuottamiseen. Ammattikasvattajien

on mahdotonta muodostaa tehtävästään kokonaiskuvaa, koska tieto ei jäsenny alan perusteita koskevan yleisen teorian kautta.

Nyky-yhteiskunnan lisääntyvä kompleksisuus edellyttää kasvatuksen yhteiskunnallisen tehtävän laaja-alaista tunnistamista ja kehityshaasteiden pedagogisen luonteen ymmärtämistä. Yhteiskunta-analyysi jää väistämättä vaillinaiseksi ilman pedagogista yhteiskuntakritiikkiä, jossa yhteiskunnallisia epäkohdita tarkastellaan kasvatuskytkösten kannalta. Tämän haasteen edessä nykypäivälle tunnusomainen kasvatuksen asiantuntijapuhe näyttää köykäiseltä.

Kasvatuksen merkitystä ymmärtävä yhteiskunnallinen keskustelu vaatii keskustelijoita, jotka tuntevat pedagogiikan historiaa. Vastavasti kasvatusalan koulutuksessa tarvitaan pedagogisiin aate- ja oppisuuntiin perehdyttäviä opintoja, joiden kautta alan ammattilaiset voivat hahmottaa kasvatuksen teoreettista perustaa. Näin he myös saisivat maata jalkojensa alle osallistuakseen kasvatuksen asiantuntijoina yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Pedagogisessa kysymyksenasettelussa mennään syvälle ihmisen olemassaolon ja kehityksen ehtojen perusteisiin. Aate- ja oppisuuntien fundamentaaliset kysymykset koskevat sitä, mitä ovat ihminen, tieto ja moraali ja mikä on kasvatuksen tarkoitus. Jokaisen ammattikasvattajan ja sellaiseksi opiskelevan tulisi ottaa kasvatustehtävää ajatuksellisesti haltuun näiden kysymysten kautta. Asiantuntijuuden pinnallisuus ilmenee tarrautumisena trivialiteet-

teihin ja teknisiin yksityiskohtiin ohi ydinkysymysten.

Nykypäivän yhteiskunnallisten ongelmien juurisyiden tunnistaminen ja niihin pureutuminen vaatii päivänpoliittisen pintavaahdon ylittävää lähestymistapaa. Pedagogiikan tulisi avata yhteiskuntaelämään näkyvä, jossa huomio kohdistuu lasten sekä nuorten kasvuoloihin ja jossa yhteiskunnallisen kehityksen ehtoja tarkastellaan ylisukupolvisesta perspektiivistä. Nykypäivän kasvatusajattelussa tämä näkyvä on kovin sumea.

Kasvatusalan asiantuntijuuden ohuus näytättyy ylipäättään pintapuolisena suhtautumisena kysymyksiin yhteiskunnan tilasta ja tulevaisuudesta. Eikä alan asiantuntijoilla tahdo oikein olla kysyntääkään niihin pöytiin, joissa keskustellaan suuren luokan yhteiskunnallisista kysymyksistä ja luodaan tulevaisuutta koskevia visioita. On myös itsekriittisesti kysyttävä, mitä annettavaa kasvatuksen nykypäivän asiantuntijoilla olisi näihin keskusteluihin.

Ammattikasvattajat ovat potentiaalinen voimavara sellaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun, jossa yhteiskunnan haasteita ja kehitystarpeita lähestytään kasvatuksen näkökulmasta. Tämän potentiaalın todentumista haittaa olennaisesti se, että alan koulutuksessa ei ole riittävästi tilaa kasvatustilafilosofian, pedagogiikan teorian ja alan aatehistorian opinnoille. Seurauksena on, että alalla työskentelevien käsitys tehtävänsä luonteesta ja tarvittavasta asiantuntijuudesta kapeutuu. Menettäjänä on koko yhteiskunta.

Kasvatuksen perusteiden ja yhteiskunnallisen merkityksen kokonaisvaltainen hahmottaminen koskee sekä alalla työskentelevien ammatti-identiteettiä että heidän työnsä laatua. Se koskee niin ikään heidän edellytyksiään osallistua asiantuntijoina alan kehittämiseen ja vaikuttaa yhteiskunnassa harjoitettavaan kasvatustalitiikkaan. Kasvatuksen asiantuntijuus kuuluisi lähtökohtaisesti raskaaseen sarjaan, mutta nykyinen alipaino jättää sen ulkopuolelle. On siis kysyttävä, miksi on näin ja mitä olisi tehtävissä epäsuhtauden korjaamiseksi.

Ammattikasvattajan ammattillisuuden perustan vahvistaminen

Perustavaa laatua olevien filosofisten kysymysten tarkasteleminen on välttämätöntä ammattikasvattajien ammattillisuuden kehittämisen näkökulmasta. Asiantuntijuuden perustaan kietoutuu joukko ihmisen maailmasuhdetta jäsentäviä uskomuksia, joiden tiedostaminen ja jäsentäminen on keskeinen osa asiantuntijana kasvamista: Millainen on tapani hahmottaa maailmaa? Mitä on maailmankatsomukseni? Mitkä ovat minulle tärkeitä ihanteita ja arvoja? Millainen on ihmiskäsitykseni? Millaiselle eettiselle ajattelulle ammattillisuuteni perustuu?

Näiden periaatteellisten kysymysten jäsentäminen vaatii ajatteluntaitojen johdonmukaista kehittämistä koko koulutuspolun aikana. Tässä suhteessa koulutusjärjestelmämme on varsin heikko. Kasvatusalalle suuntaavat opiskelijat ovat monella tavalla kyllä lahjakkaita ja alalle motivoituneita, mutta heidän filosofinen orientaationsa on hyvin usein ohutta.

On selvää, että kasvatuksen laajalla kentällä tarvitaan erikoistunutta asiantuntijuutta kentän eri osa-alueilla. Tämä ei kuitenkaan sulje pois yhteisen teoreettisen perustan tarvetta. Nykyisin saatetaan ajatella, että kasvatuksen asiantuntijuudesta ei ole yhtä suurta kertomusta, vaikka pedagogiikan historiassa nimekkäimmät ajattelijat ovat kehittäneet nimenomaan yleistä kasvatuksen teoriaa. Ilman yleisen teorian tarjoamaa yhteistä perustaa myös ajatus yhteisestä asiantuntijuuden alasta katoaa.

Emme väitä, että nykyisissä kasvatusalan opinnoissa ei perehdyttäisi lainkaan yleistä kasvatuksen teoriaa kehitelleisiin ajattelijoihin, mutta kysymme, onko alan historian ja teoreettisten perusteiden tuntemus asiantuntijuuden rakentumisen kannalta riittävä. Vastaus riippuu siitä, mikä merkitys teoreettisten perusteiden ja klassikoiden tuntemukselle asiantuntijuuden osatekijänä annetaan. Kysymyksellä yhteisestä teoreettisesta perustasta on joka tapauksessa suora yhteys alan itse-

ymmärrykseen, käsitykseen asiantuntijuuden luonteesta ja alalla työskentelevien ammatti-identiteettiin.

Kasvatuksen teoria määrittelee kasvatusta inhimillisen toiminnan muotona, kulttuurin osa-alueena ja yhteiskunnan osajärjestelmänä. Se valaisee kasvatuksen merkitystä inhimillisessä eksistenssissä – yksilön kehityksessä ja yhteiskuntaelämässä – ja selkiyttää kasvatuksen edellytyksiä, mahdollisuuksia ja rajoja. Kyse on nimenomaan kasvatukseksi kutsutun elämänalueen ajatuksellisesta jäsentämisestä, sen käsitteellistämistä ja luonteen ymmärtämisestä. Pedagogista asiantuntijuutta on vaikea mieltää ilman tällaista alan perusteita koskevaa elementtiä ja siihen pohjautuvaa oman kasvatusajattelun ja ammatti-identiteetin työstämistä.

Kun ammattilainen tunnistaa oman ajattelunsa perustaa ja kykenee reflektomaan uskomuksiaan, hänen on helpompi arvioida niiden vaikutusta maailmaa ja ihmistä koskeviin havaintoihinsa, tulkintoihinsa ja ammatillisiin valintoihinsa. Tietoinen ja jäsentynyt suhde oman ajattelun perusteisiin vahvistaa ammatillista autonomiaa, vähentää indoktrinaatiota ja edistää eettisesti perusteltua toimintaa.

Ammatillisuuden filosofisen perustan vahvistaminen on erityisen tärkeää arvopäämäärien ja eettisten järjestelmien monimuotoisuutta henkivässä pluralistisessa ajassamme. Jälkimoderni yhteiskunta on olemukseltaan moniarvoinen ja ihmiskvaltaan sirpaleinen. Kulttuurimme ei enää kannu yhtenäistä käsitystä siitä, kuka ja mitä ihminen on, mitä ihmisen pitäisi olla ja mitä on hyvä elämä. Pluralismi haastaa tässä ajassa yksilön ja hänen kykynsä rakentaa merkityksellistä maailmasuhdetta ja identiteettiä.

Ammattikasvattajan ajattelun filosofisten lähtökohtien ja taustauskomusten jäsentäminen ja niiden merkitysten avaaminen edellyttää ammattikasvattajien koulutusten systemaattista syventämistä. Tämä tarkoittaa filosofisten peruskysymysten asettamista opetus suunnitelmien ytimeksi ja niiden jatkuvaa sekä johdonmukaista tarkastelua koulutusprosessien aikana. Ei riitä, että taustauskomuksia

tarkastellaan jossakin erityisessä opintojaksossa. Ammatillisuuden filosofiset ja eettiset ulottuvuudet tulee tehdä näkyväksi kaikessa, koska ne kytkeytyvät ammattilaisen koko ajatteluun ja kaikkien toimintaan.

Esimerkiksi kasvatusalan koulutusten harjoitteluihin ja niiden reflektointiin tulee integroida ihmisen kasvun ja oppimisen ydinkysymyksiä: Mitkä ovat ihmisen kasvun, kehittymisen ja oppimisen rajat ja mahdollisuudet? Millaiset arvopäämäärät ohjaavat hyvän yhteisön rakentamista? Mihin arvolähteisiin nämä perustuvat? Miten nämä uskomukset ilmenivät opiskelijan toiminnassa? Jotta tällainen syväsuuntainen oppiminen ja reflektio olisi mahdollista, sille on varattava runsaasti aikaa. Tämä tarkoittaa opetus suunnitelmien tiedollisen laajuuden karsimista ja keskittymistä alan tietoperustaan ja avainilmiöihin sekä näiden prosessimaista omakohtaistamista.

Ammattikasvattajien ajattelun filosofisen perustan vahvistamisella on myös välineellinen arvo. Mitä paremmin ammattilainen tunnistaa omia arvopäämääriään, ihmiskäsitystään ja eettisen kokonaisajattelunsa luonnetta, sitä enemmän hänellä on käsitteellisiä välineitä ja ajattelun taitoa ohjata sekä valmentaa omassa työssään lasten, nuorten ja aikuisten maailmasuhteen sekä identiteetin perustan rakentamista. Tällainen orientaatio palvelee eri kouluasteiden opetus suunnitelmien keskeisten tavoitteiden edistämistä ja integroimista koulutuksen arkeen.

Mitä kasvatuksen tutkimuksessa ja koulutuksessa tulisi tehdä?

Tulevan kehityksen kannalta keskeistä on syventää alan itseymmärrystä esittämällä tutkimuksen ja koulutuksen perusteisiin liittyviä kysymyksiä, jotka auttavat hahmottamaan alan tutkimuksen ja koulutuksen asemaa ja kasvatuksen tehtävää yhteiskunnassa. Tärkeää on myös tarkastella kriittisesti kehityskulkua, joka on johtanut siihen, että kasvatuksen perusteisiin liittyviä kysymyksien tarkastelu osana alan koulutusta on vähentynyt.

Kullakin ajalla on sille ominaisia kehitystrendejä, joiden keskellä kriittinen suhde meillä oleviin kehityssuuntiin usein huomauttaen unohtuu. Nykyisin vahvasti esillä oleva uusliberalistinen yhteiskunta- ja talousajattelu on ainakin osaltaan kapeuttanut näköaloja ja vähentänyt kasvatuksen tutkimuksen ja sitä hyödyntävän koulutuksen perusteita koskevien kysymysten tarkastelua. Kasvatuksen muutosvoima on näivettyä.

Viime vuosikymmenten aikana tieteenfilosofiaan liittyvä tutkimus ja koulutus on ohentunut ja on alettu korostaa erikoistumista, jolla tähdätään huippututkimukseen ja erityisesti kansainvälisiin huippujulkaisuihin varsinkin empiirisen tutkimuksen kentillä. Näin on saatu osin aikaan merkittäviäkin edistysaskeleita ja vahvistettu suomalaisen tutkimuksen näkyvyyttä kansainvälisesti. Samalla kuitenkin rahoitusrakenteiden ohjaamana pyrkimys ja halukkuus tarkastella kasvatusta ja koulutusta filosofista perustaa koskevia kysymyksiä, mukaan lukien tietoteoreettiset näkökulmat, on vähentynyt huolestuttavasti. Miksi kasvatusta ja tieteenfilosofia ovat jäämässä sivuun kasvatuksen tutkimuksesta ja koulutuksesta?

Tarvitsemme kasvatuksen tutkimusta, joka tunnistaa historialliset juurensa ja kehityskulkunsa sekä kykenee niin oman kuntonsa

kuin yhteiskunnan tilan kriittiseen tarkasteluun. Mikäli tällainen kriittinen ote puuttuu, on vaarana, että kasvatuksen tutkimus ja koulutus kaventuvat kulloistenkin trendien keskellä. Tällöin ne kadottavat mahdollisuuden nostaa yhteiskunnalliseen keskusteluun olennaisia kysymyksiä ja niiden ympärille rakentuvia tutkimuksia, joilla luodaan perustaa eettisesti kestäväälle, niin ihmisten kuin luonnon kannalta tasapainoiselle kehitykselle. Samalla vaarantuu kasvatusalan ammattilaisten kyky ja rohkeus tarkastella kriittisesti oman alansa ja yhteiskunnan kehitykseen liittyviä kysymyksiä sekä ymmärtää oman alansa perustaa.

Kasvatuksen tutkimuksessa ja koulutuksessa olisi korkea aika pysähtyä ja kysyä, mitä varmen teemme tutkimustamme ja rakennamme alan koulutusta. Kasvatusalan olisi kyettävä herättämään yhteiskunnallista keskustelua, jossa olisi nykyistä vahvemmin esillä kasvatuksen tutkimuksen, koulutuksen ja asiantuntijuuden ääni. Tämä kuitenkin edellyttää kasvatusta ja tieteenfilosofien kysymysten vahvempaa ja rohkeampaa esille nostamista sekä rohkeutta ottaa kriittisemmin kantaa siihen, mihin suuntaa kasvatusala ja korkeakoululaitos ovat kehittymässä. Mitä kauemmin hiilloksen annetaan hiipua, sitä vaikeampaa on sen puhaltaminen uuteen liekkiin.